

Duizend en één laagjes

Hoewel de productie van lak ingewikkeld is en veel tijd vergt, werd het al in de prehistorie gebruikt. Eerst in het Oosten en later ook in het Westen, ontstonden met die natuurlijke stof prachtige objecten. Lak dankt zijn populariteit aan verschillende eigenschappen. Zo is het waterdicht en bestand tegen hitte en zuren. Door de afwerking wordt het mooi glanzend en oogt het bijzonder sensueel. De harsachtige stof is afkomstig van de lakboom, die enkel in het Verre Oosten en in Zuidoost-Azië te vinden is. Het productieproces neemt heel wat tijd in beslag: het dikke, grijswitte melksap wordt donker en polymeriseert bij contact met de lucht. Het wordt gefilterd en gehomogeniseerd, waarna het uitdroogt, zodat het transparant wordt. Lak verdraagt slechts een hand vol specifieke kleurstoffen en droogt enkel in een vochtige omgeving. Om een mooi resultaat te krijgen, bedekt men een object met een groot aantal laklagen. Dat kunnen er wel dertig zijn, soms zelfs honderd! Het eindresultaat noemt men lakwerk. Gefascineerd door de eigenschappen van lak gaven kunstenaars bij de bewerking ervan hun creativiteit de vrije loop. Ze sneden er versieringen in uit, beschilderden het of verfraaiden het met inlegwerk. In de loop der tijd kreeg lakwerk, afhankelijk van de streek, heel uiteenlopende functies en versieringen.

TEKST: ANNE HUSTACHE

Kist van kardinaal Mazarin, Japan, Edo-periode, 17e eeuw, lakwerk, ingelegd met goud en plaatjes van zilver, 63,5 x 144,5 x 73 cm. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Sinds 2013 maakt deze opvallend grote kist deel uit van de collecties van het Rijksmuseum. Kardinaal Mazarin kocht hem in 1658, in Amsterdam. Later raakte hij vermist. De kist dateert uit de jaren 1630. Het is een verbluffend staaltje van 'maki-e'-techniek, niet alleen door zijn omvang, maar ook door de fraaie makelij en de versieringen. De 'maki-e'-techniek was vooral in Japan erg populair. De vochtige lak werd bestrooid met verschillende soorten stofgoud. Deze 'goudsneeuw' hier is van uitzonderlijke kwaliteit. Dergelijke producten mochten na 1641 niet meer worden uitgevoerd naar Europa. Vóór dat tijdstip werd slechts een twintigtal stukken naar Amsterdam verzonden, dankzij Nederlandse kooplui, de enigen die toegang hadden tot de Japanse ateliers. De geschilderde taferelen hebben betrekking op een heldendicht: een jonge boogschutter was uit zijn vaders gratie geraakt, maar bereikte via een reeks beproevingen toch een staat van wijsheid.

Kamerscherm met twaalf bladen van coromandel-lak. China, Qing-dynastie, Kangxi-periode (1662-1722). © Sotheby's.

Op dit indrukwekkende kamerscherm bestaande uit twaalf bladen is een paleistaferaal uitgebeeld. Het is een typisch voorbeeld van coromandel-lakwerk. Dergelijke objecten werden in China vervaardigd omstreeks het midden van de 17e eeuw. Ze dienden als geschenk voor hoogwaardigheidsbekleders. Het versieren ervan was een ingewikkelde zaak. De zwarte lak werd aangebracht op een stuk dunne stof, dat dan werd overgebracht op hout. De opeenvolgende lagen konden alles samen wel 3 cm dik zijn. De ingegrifte versieringen werden opgevuld met matte kleuren (groen, rood, blauw en wit) en goud. De uitgebeelde taferelen gingen vaak over het leven in het paleis, zoals bij dit prachtige kamerscherm: de personages houden zich bezig met allerlei activiteiten op terrassen, in de schaduw van bomen. De rand is versierd met bloemen in potten en vazen, en andere objecten. De achterkant is eveneens versierd met lak, bestaande uit cartouches met daarin bloemen en taferelen. Grote kamerschermen zoals dit werden uitgevoerd naar Europa. De naam is ontleend aan de kust van Coromandel (Zuidoost-India). Het waren de Britten die er deze naam aan gaven, want het is daar dat die objecten werden aangevoerd door Chinese jonken, om er te worden overgeladen op schepen van de Britse Oost-Indische Compagnie.

Grote doos bedekt met rood uitgesneden lak op een zwarte fond, China, Qing-dynastie, Qianlong-periode (1736-1795). © Artcurial.

Lak werd ten tijde van de Qing-dynastie veelvuldig gebruikt. Onder de uitgesneden rode lak is hier een zwarte fond te zien. Deze twee kleuren werden het vaakst gebruikt bij lakwerk. Samen zorgen ze voor een subtiel reliëf. De versiering van deze ronde doos is niet toevallig gekozen: het letterteken 'shou', perziken, vleermuizen en lingzhi-paddenstoelen. Ze staan symbool voor een lang leven. Voorwerpen van uitgesneden rood lak waren weliswaar typerend voor het toenmalige China, maar deze symbolen hier werden uiterst zelden gebruikt. De doos is dan ook bijzonder origineel. In 2015 ging deze bij Artcurial in Parijs van de hand voor € 94.800.

Kledingdoos, Korea, Joseon-periode, 19e eeuw. Museum für Lackkunst, Münster. © Museum für Lackkunst, Münster.

Deze luxueuze doos is versierd met twee draken rond een brandende parel. Volgens de Koreaanse mythologie overwinteren draken onder de grond. Bij het aanbreken van de lente vliegen ze de lucht in om er te spelen met een brandende parel. Dat leidt tot de eerste regen, die de natuur tot bloei brengt. Deze doos werd vervaardigd in de tijd toen het Koreaanse koninkrijk werd overheerst door China. Toch komt ze wel degelijk uit een Koreaans atelier. Wellicht bevatte ze een kostbaar kledingstuk, want ze is van bijzondere fraaie makelij. Ze is vervaardigd van kostbare materialen: een kern van hout, bedekt met bruin lak en ingelegd met goudkorrels, paarlemoer, haaienvel en dunne zilveren plaatjes.

Doos voor jetons, Spa, 19e eeuw. Museum für Lackkunst, Münster. © Museum für Lackkunst, Münster.

Sinds het midden van de 16e eeuw werd lakwerk uit Azië geëxporteerd naar het Westen, waar het werd beschouwd als een luxeartikel. De Europeanen probeerden natuurlijk al snel om hun eigen lakwerk te maken, maar de vochtigheidsomstandigheden die lak vereiste, waren niet optimaal. Dus zochten ze naar alternatieven, experimenterend met diverse vernissen en harsen. In Spa had je de traditie van de 'jolités', versierde houten dozen bestemd voor de kuurgasten. Waarom die niet versieren met lak, dacht men. Dus ontstonden er ateliers waar men lakwerk vervaardigde, onder meer geïnspireerd op oosterse artikelen. Een fraai voorbeeld daarvan is dit ensemble, met taferelen van Europese inspiratie. De dozen zijn bedekt met verschillende vernislagen, waardoor het lijkt of ze met lak bewerkt zijn. Ze bevatten jetons, gebruikt voor het kaartspel genaamd quadrille, dat erg populair was aan het Franse hof en ook in kuuroorden, waar de Europese aristocratie graag vertoefde. Later werden ze gebruikt als 'souvenirdozen'.

Doos voor achthoekige spiegel, met liefdestaferelen, Perzië, eerste derde deel 19e eeuw. Museum für Lackkunst, Münster. © Museum für Lackkunst, Münster.

Het islamitische lak ontwikkelde zich vanaf het einde van de 15e eeuw. De islamitische vaklui gebruikten liever papier-maché dan hout als drager. Wat de thema's betreft, werd inspiratie geput uit de traditionele miniaturen, zoals blijkt uit deze liefdestaferelen die zowel de voorkant als de achterkant van de doos sieren. Op een van die bijzonder geraffineerde taferelen is een koppel te zien dat op een tapijt zit, met daarop vruchten en gebak, terwijl een dienstmeisje verversingen aanbrengt. Op de achtergrond is een weids landschap te zien. De doos van papier-maché is beschilderd met aquarelverf en verguld met bladgoud. De uiterst dunne lagen transparante lak zorgen voor een prachtige afwerking.

Eileen Gray, 'Chaise longue: la pirogue', ontworpen voor het appartement van Madame Mathieu Lévy in 1919/1920, lakwerk, imitatie van ottervel, met verzilverde binnenkant.

Deze rustbank in de vorm van een kano, steunend op twaalf bogen, is een toonbeeld van extravagante elegantie. De Ierse meubelontwerpster Eileen Gray (1878-1976) leerde met lak werken in Parijs, nadat ze in 1906 lakker Seizo Sugawara (1884-1937) had ontmoet. Ze zou meer dan twintig jaar met hem samenwerken. Gray beperkte zich evenwel niet tot het gebruik van lak. Ze slaagde erin nieuwe kleuren te creëren en ook verrassende vormen, die kracht werden bijgezet door dit heel bijzondere materiaal. Deze kanovormige rustbank houdt het midden tussen exotisme en art deco, tussen kitsch en comfort. Hij maakte deel uit van het meubilair dat Gray ontwierp voor het appartement van Madame Mathieu Lévy, in Parijs, een plek vol mysterie, waar geraffineerde materialen de uitgeduurde of verrassende vormen extra elegantie verleenden.

Emiel Veranneman, halvemaanvormige bar, rek en 6 taboeretten, eind jaren 1960, gelakt meubilair. Veilingzaal Paleis voor Schone Kunsten. Pierre Bergé & Associés, 2003. € 14.000.

Emiel Veranneman (1924-2003), een neef van Constant Permeke en een vriend van kunstenaars als Vasarely, Gilioli en keramist Octave Landuyt, koos vaak heldere kleuren voor zijn werk als designer, vooral voor lak, een materiaal waar hij dol op was. Het Gentse Museum voor Schone Kunsten bezit trouwens een prachtige door hem ontworpen commode van citroengele lak. Deze bar hier is in meer dan één opzicht opmerkelijk. De blauwe lak vormt een opvallende combinatie met de spiegels, nog kracht bijgezet door de dynamische vorm van de taboeretten. Emiel Veranneman, die altijd een geslaagd compromis tussen vorm en functie wist te vinden, laat hier een ander facet van zijn creativiteit zien: lef én humor. De fraaie lak maakt het geheel des te eleganter.